

Тема 5. Природоохоронні витрати виробництва та їх облік. Склад і структура природоохоронних витрат.

1. Капітальні вкладення на будівництво природоохоронних об'єктів.
2. Структура капітальних вкладень на охорону НПС та раціональне використання ПР.
3. Поточні витрати, їх склад і структура. Облік природоохоронних витрат і його види.

Здійснення природоохоронної діяльності, спрямованої на підтримку якості середовища проживання і захист природи, вимагає все зростаючих суспільних витрат. Всі природоохоронні витрати (екологічні витрати) за їх економічної сутності можна поділити на витрати запобігання (предзатрати) і економічний збиток, що включає прямі втрати ресурсів природи і витрати на ліквідацію, нейтралізацію та компенсацію вже допущених екологічних порушень (постзатрати)

До екологічних витрат запобігання (предзатратам) господарської діяльності відносяться витрати на заходи, що проводяться або в джерелі забруднення, або на шляхах міграції забруднюючих речовин до реципієнтів. Вони витрачаються за двома основними напрямками:

- на заходи, що знижують викид шкідливих речовин в навколишнє середовище (вдосконалення технологічних процесів, зміна складу або поліпшення якості використовуваних ресурсів, установка очисних споруд з подальшою утилізацією уловлених відходів, комплексне використання сировини тощо);
- заходи, які не знижують викиди забруднень, але впливають на їх розповсюдження або ізолюючи від прямого контакту з реципієнтами (будівництво високих труб при атмосферних викидах, нейтралізація забруднень, поховання відходів, встановлення санітарно-захисних зон навколо підприємств, озеленення міст і селищ, раціональна планування міської забудови з урахуванням "рози вітрів" та ін.)

До предзатратам в структурі екологічних витрат суспільства відносяться також витрати:

- на екологічну освіту, підготовку кадрів, рекламно-видавничу діяльність екологічної спрямованості;
- на науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи, у тому числі розробку і впровадження нових технологій;
- на організацію та вдосконалення інститутів управління природоохоронною діяльністю, у тому числі органів, що забезпечують екологічний контроль, аудит, моніторинг, екологічну експертизу;
- на розробку екологічної регламентації господарської діяльності: правових, нормативно-методичних матеріалів та документів, екологічних стандартів тощо;

на створення об'єктів екологічної інфраструктури;
на екологічну модернізацію сфери матеріального виробництва.

Економічним результатом витрат запобігання забруднення можна вважати зниження збитку. Вважається, що природоохоронні витрати в 1-2% від ВВП запобігають шкоду в 3-5% обсягу ВВП. Однак вони викликають і негативні економічні наслідки, оскільки відволікають значну частину трудових і фінансових ресурсів, впливають на зростання собівартості продукції.

Економісти ставлять питання про розумну величину вкладень в охорону природного середовища і раціоналізацію природокористування, оскільки широко поширена точка зору, що ці вкладення гальмують темпи економічного і соціального розвитку, так як вкладений у захист природи капітал практично не дає віддачі з точки зору виробництва і не веде безпосередньо до підвищення матеріального рівня життя населення. Тому однією з актуальних проблем є встановлення економічно обґрунтованого рівня витрат запобігання забруднення. Виробник може вибирати: або економія на природоохоронних витратах, але тоді створюється високий рівень викидів і завдається значної шкоди навколишньому середовищу, або скорочення збитку шляхом збільшення природоохоронних витрат. Існує якась оптимальна ситуація, коли екологічні витрати досягають мінімуму. Це і є економічний оптимум забруднення навколишнього середовища.

При визначенні економічного оптимуму забруднення навколишнього середовища в розрахунок приймаються тільки економічні міркування, хоча пріоритетне значення мають, звичайно, соціальні і чисто екологічні фактори, тому категорію "економічний оптимум забруднення" у жодному разі не можна абсолютизувати. З загальнолюдських позицій розумними є витрати, обсяг яких гарантує стабілізацію якості середовища проживання всього живого на планеті. Економія на екологічних витратах зараз, за прогнозами вчених, може обернутися необхідністю витратити до 40-50% ВВП на оздоровлення природного середовища в майбутньому.

Інша інвестиційна проблема полягає в раціональному розподілі коштів між двома напрямками екологічних заходів, зазначеними вище, і вдосконаленням структури витрат всередині кожного з них.

Так, якщо два десятиліття тому в багатьох галузях (наприклад, в металургії, теплової енергетиці) перевага віддавалася більш дешевим заходам другого напрямку (зокрема, будівництву висотних труб), то в останні роки в результаті досліджень, які довели низьку еколого-економічну ефективність подібних заходів, пріоритет мають заходи першої групи.

Слід зазначити також, що функціонально призначення природоохоронних витрат значно ширше, ніж лише запобігання негативних екологічних наслідків, оскільки вони служать задоволенню і соціально-економічних потреб суспільства (розширення сфери освіти, вдосконалення технологій, впровадження досягнень НТП, модернізація виробництва, поліпшення умов життєдіяльності людей і т.п.).

Інша складова екологічних витрат суспільства визначається величиною економічного збитку від негативних впливів антропогенної діяльності на природне середовище та витратами на його компенсацію (постзатратами).

За часом реалізації розрізняються дві категорії природоохоронних витрат: капітальні та поточні, або в сучасній "ринковій" термінології - інвестиції в основний капітал і експлуатаційні витрати.

Екологічні витрати

Витрати запобігання негативних екологічних наслідків

Екологічна освіта, виховання, підготовка кадрів, екологічна пропаганда

НДДКР, розробка нових технологій, пристроїв, засобів контролю

Правове, нормативно-методичне забезпечення екологічної сфери

Поліпшення системи управління природоохоронною діяльністю

Екологічний контроль і аудит: моніторинг, екологічна експертиза, ОВНС і т.п.

Організація регіональних банків екологічної інформації

Будівництво, реконструкція, модернізація природоохоронних об'єктів

Екологізація виробництва

Економічний збиток від забруднення і виснаження природного середовища

Втрати реципієнтів

Економічні втрати населення

Витрати на ліквідацію і компенсацію збитку (постзатрати)

Промисл єв н ості і транспорту

Лісового та сільського господарства

Житлово-комунального господарства

На підтримку здоров'я населення, медико-екологічне страхування

На ліквідацію наслідків аварій

На санацію середовища, територій, природних об'єктів

На рекультивацию, відновлення порушених природних комплексів, об'єктів, екосистем

На компенсаційні виплати з екологічних позовами

До капітальних вкладень природоохоронного призначення в загальному вигляді належать такі одноразові витрати: на створення нових і реконструкцію діючих основних

фондів природоохоронної спрямованості, вдосконалення технології виробництва з метою скорочення його впливу на природне середовище.

Капітальні вкладення являють собою матеріальні витрати суспільства, які протягом кількох років (як правило, більше року) знаходяться в сфері виробництва, не даючи корисного ефекту. Тривалість цього періоду залежить від терміну освоєння капіталовкладень, перетворення їх в діючі основні виробничі природоохоронні фонди (ОППФ).

ОППФ - це будівлі, споруди, обладнання, використовувані для цілей охорони навколишнього середовища як на окремих підприємствах, так і в державному масштабі.

Державні капітальні вкладення, що направляються на охорону природи і раціональне використання природних ресурсів, і відповідно ОППФ аналізуються за основними компонентами природи.

Капітальні вкладення на охорону водних об'єктів включають в себе одноразові витрати на будівництво споруд для очищення вод, на влаштування систем оборотного водопостачання, на будівництво установок по збору нафти, сміття та інших відходів з акваторій водойм, на створення водоохоронних зон, на спорудження систем каналізації міст та інші заходи.

Капітальні вкладення на охорону повітряного басейну включають в себе одноразові витрати на будівництво установок для уловлювання та знешкодження шкідливих речовин з відхідних газів, а також контрольно-регулювальних пунктів по перевірці і зниженню токсичності вихлопних газів автомобілів.

Капітальні вкладення на охорону земель спрямовуються на будівництво протиерозійних, гідротехнічних, берегоукріплювальних споруд, для терасування крутих схилів, рекультивації земель, створення ґрунтозахисних лісових смуг і т.д.

Капітальні вкладення на охорону рослинного і тваринного світу призначені для збереження природних систем в заповідних територіях, для будівництва споруд по штучному риборозведенні і т.п.

Для вдосконалення використання мінеральної сировини і охорони надр передбачаються капітальні вкладення на будівництво споруд по збільшенню повноти вилучення корисних копалин при розробці родовищ, об'єктів з комплексного використання корисних копалин, комплексної переробки відходів виробництва тощо

В результаті освоєння капітальних вкладень відбувається створення фондів природоохоронного призначення, процес експлуатації яких тягне за собою виникнення природоохоронних поточних витрат. До поточних витрат відносяться витрати на утримання та обслуговування основних фондів природозахисного призначення, а також на

оплату послуг, пов'язаних з охороною навколишнього середовища. До складу поточних витрат на утримання і обслуговування основних фондів входять щорічні витрати на зарплату обслуговуючого персоналу, поточний і капітальний ремонт, амортизаційні відрахування, енергетичні витрати, витрати на реагенти.

Поточні витрати екологічного призначення значно перевершують річні капітальні витрати: по народному господарству вони зазвичай співвідносяться як 3:1.

Як наголошується у ряді досліджень, облік поточних витрат на природоохоронну діяльність підприємствами, організаціями та установами здійснюється незадовільно. У переважній більшості випадків ці витрати повністю "розчиняються" в показнику собівартості продукції. Виняток становлять тільки витрати на експлуатацію централізованих очисних споруд на тих підприємствах, де вони виділені в особливі цехи. Витрати на експлуатацію локальних споруд і пристосувань, включених до складу основного виробництва, врахувати відокремлено практично неможливо, тому облік їх ведеться в основному за допомогою вибірок з первинних документів, даних оперативного обліку, статистичних розрахунків та експертних оцінок.

Підприємства не в змозі обґрунтовано заповнити форми статистичної звітності, так як основна частина поточних природоохоронних витрат не виділяється у відокремлені статті бухгалтерського обліку та звітності. Тому органи статистики були змушені допустити використання розрахункового методу за формулою

ОППФ

$$\text{Зтек} = [C - (M + П \sim B)]$$

де Зтек - поточні витрати підприємства на охорону навколишнього середовища; С - виробнича собівартість усієї товарної продукції; М - вартість спожитих у процесі виробництва продукції сировини і матеріалів; П - плата (в лісовій промисловості); Б - втрати; ОППФ - середньорічна величина основних виробничих природоохоронних фондів; ОПФ - середньорічна величина всіх основних фондів підприємства.

Суми поточних витрат, визначені на підприємствах розрахунковим шляхом, як правило, виявляються досить завищеними (за даними досліджень, на деяких підприємствах до 25-30%). Питома вага природоохоронних поточних витрат у загальних витратах на виробництво товарної продукції коливається в межах 0,2-3%.

Екологічні витрати, як і будь-які інші витрати на виробництво, повинні окупатися доходами. Окупаються вони за термін, протягом якого сума принесеного цими витратами ефекту стає рівною витратам. При розрахунку терміну окупності необхідно враховувати, що екологічні витрати дозволяють не тільки знизити забруднення навколишнього середовища, а й підвищити ефективність виробництва в багатьох галузях. Так, перехід до

замкнутої технології, оборотним системам водопостачання, з одного боку, - це шлях економії водних ресурсів, скорочення скидання забруднень у водне середовище, з іншого - зниження витрат на водозабір, а отже, і собівартості продукції, зростання ефективності виробництва. Витрати на утилізацію відходів призводять до оздоровлення навколишнього середовища, скорочуючи кількість забруднень, що дозволяє отримати додатковий прибуток завдяки виробництву корисної продукції з відходів.